

О.М. Ткач

oxana77tkach@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-8387-8465>

АНАЛІЗ ПЕРЕДУМОВ РОЗВИТКУ СЕМАНТИЧНОГО КОМПОНЕНТУ МОВЛЕННЯ ДІТЬМИ РАНЬОГО НЕМОВЛЯЧОГО ВІКУ

Відомості авторів: Ткач Оксана Михайлівна, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри логопедії та спеціальних методик факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології Кам'янець-Подільського Національного університету імені Івана Огієнка (Україна). У колі наукових інтересів: питання формування мовленнєвої діяльності у дітей з типовим розвитком та комплексними порушеннями. E-mail: oxana77tkach@ukr.net

Contact: Tkach Oksana Mykhailivna, candidate of pedagogical sciences, senior lecturer of the department of speech therapy and special techniques of the faculty of correctional and social pedagogy and psychology of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, 32300, Kamianets-Podilskyi, Ukraine. Research interests: issues of speech activity formation in children with complex developmental disorders. E-mail: oxana77tkach@ukr.net

Ткач О.М. Аналіз передумов розвитку семантичного компоненту мовлення дітьми раннього немовлячого віку. Стаття містить дослідження виникнення у мовленні немовлят перших слів, шляхи їх накопичення та усвідомлення значення. Мовленнєві реакції дітей розглядалися як елементи їхньої адаптивної поведінки. Аналіз відеозаписів немовлят від 0 до 12 міс. дозволив виділити основні віхи у ранньому домовленнєвому періоді, що передує виникненню перших слів. Розроблено спеціалізовану методику аналізу відео-аудіозаписів: виділялися три види голосових реакцій (негативістичні голосові реакції, нейтрально-позитивні реакції, складні голосові реакції) та чотири види пов'язаних із ними дій (орієнтовно-дослідницька поведінка, комунікативна активність, інтенційно-мотиваційні прояви та відсутність поведінкових проявів), а також деякі інші прояви. Це дало змогу виділити в структурі реакцій принаймні дві підсистеми – голосову та пізнавально-дієву. Подані в тексті результати дослідження

демонструють розбіжності в шляхах розвитку голосової та семантичної підсистем у ранньому онтогенезі. Висвітлені теоретичні уявлення про зародження та розвиток семантичного (суб'єктивного) компонента у немовлят в перші місяці їх життя, поява зародкових форм свідомості, а також роль оперантного навчання, описаного Б. Скіннером і Е. Торндайком («ситуація-реакція-підкріплення») у формуванні перших дитячих слів. Наголошується на провідному значення збагачення ментально-когнітивної сфери немовляти, впливі оточуючих людей, безпосередніх життєвих ситуацій, ігор, дослідницької діяльності, що формують семантичний досвід дитини.

Ключові слова: виникнення слова у немовляти, голосові та пізнавально-дієві реакції, семантичний компонент слова, свідомість.

Ткач О.М. Анализ предпосылок развития семантического компонента речи детьми раннего младенческого возраста. Стаття содержит исследования возникновения в речи новорожденных первых слов, пути их накопления и осознания значения. Речевые реакции детей рассматривались как элементы их адаптивного поведения. Анализ видеозаписей новорожденных от 0 до 12 мес. позволил выделить основные вехи в раннем уговорном периоде, предшествующем возникновению первых слов. Разработана специализированная методика анализа видео-аудиозаписей: выделялись три вида голосовых реакций (негативистические голосовые реакции, нейтрально-положительные реакции, сложные голосовые реакции) и четыре вида связанных с ними действий (ориентировочно-исследовательское поведение, коммуникативная активность, интенционально-мотивационное отсутствие поведенческих проявлений), а также некоторые другие проявления. Это позволило выделить в структуре реакций по крайней мере две подсистемы – голосовую и познавательно-действенную. Представленные в тексте результаты исследования демонстрируют разногласия в путях развития голосовой и семантической подсистем в раннем онтогенезе. Освещены теоретические представления о зарождении и развитии семантического (субъективного) компонента у младенцев в первые месяцы их жизни, появления зародышевых форм сознания, а также роль оперантного обучения, описанного Б. Скиннером и Э. Торндайком («ситуация-реакция-подкрепление») в формировании первых детских слов. Отмечается ведущее значение обогащения ментально-когнитивной сферы младенца, воздействию окружающих

людей, непосредственных жизненных ситуаций, игр, исследовательской деятельности, формирующих семантический опыт ребенка.

Ключевые слова: возникновение слова у младенца, голосовые и познавательно действенные реакции, семантический компонент слова, сознание.

Тkach O.M. Analysis of the preconditions for the development of the semantic component of speech by young infants. The article contains a study of the origin of the first words in infants' speech, ways of their accumulation and awareness of meaning. Children's speech reactions were considered as elements of their adaptive behavior. Analysis of videos of infants from 0 to 12 months. allowed to highlight the main milestones in the early agreement period preceding the emergence of the first words. A specialized method of video-audio recording analysis has been developed: three types of voice reactions (negative voice reactions, neutral-positive reactions, complex voice reactions) and four types of related actions have been identified: indicative-research behavior, communicative activity, intentional-motivational manifestations and lack of behavioral manifestations), as well as some other manifestations. This made it possible to distinguish at least two subsystems in the structure of reactions - voice and cognitive-effective. The results of the research presented in the text show differences in the ways of development of voice and semantic subsystems in early ontogenesis. Theoretical ideas about the origin and development of the semantic (subjective) component in infants in the first months of their lives, the emergence of embryonic forms of consciousness, as well as the role of operant learning described by B. Skinner and E. Thorndike ("situation-reaction-reinforcement") in the formation of the first children's words. Emphasis is placed on the leading importance of enriching the mental and cognitive sphere of the baby, the influence of others, immediate life situations, games, research activities that shape the semantic experience of the child.

Key words: origin of the word in infants, voice and cognitive-effective reactions, semantic component of the word, consciousness.

Постановка проблеми. Протягом першого року життя малюк проходить величезний шлях фізичного, поведінкового, психічного і домовленнєвого розвитку (Т.Н.Ушакова) [6, с. 44-55]. Реалізуючи свій адаптивні можливості, дитина поєднує голосові та поведінкові реакції,

а з часом починає пов'язувати окремі вокалізації зі смисловим наповненням. У дитини виникають узагальнення, що стосуються закономірностей мовлення і поведінки людей. З певного моменту малюк починає розуміти мовлення оточуючих і адекватно реагувати на нього. Нарешті, він вимовляє свої перші слова, які мають ознаки усвідомлення його значення.

Аналіз досліджень та публікацій. Багато сторін цього складного комплексного процесу вивчені наукою: перцептивні можливості немовляти (Р.Kuhl [10, с. 103]); вокалізація немовленнєвих та мовленнєвих звуків (Н.В. Манько [3, 43-45]); поява і розвиток функції комунікації з мамою та іншими людьми (М.Лісіна, М.Томаселло [4,10]); когнітивні здібності дитини, розуміння мовлення (Е. Бейтс, Ж.Пиаже, Е.Сергієнко [9,6,5]) і ін. Опубліковані монографічні дослідження онтогенезу мовленнєвих здібностей дитини, включаючи ранній дитячий вік (Е.Лякс, Т.Фітч, Е.Сергієнко, М.Томаселло, Т.Ушакова [3,5,6]). Однак, найменш дослідженою залишається психологічна проблема: яким чином недосвідчене немовля, ледь оволодівши початковими вміннями життя в фізичному і соціальному світі, навчається висловлювати звуками свого голосу внутрішні переживання, бажання, наміри і здійснювати перші кроки мовленнєвого спілкування з оточуючими. Як зазначає авторитетна дослідниця дитячого мовлення Р.Kuhl [10, с. 124], «Немовлята засвоюють мовлення з дивовижною швидкістю, але як вони це роблять, залишається загадкою».

Метою дослідження є пошук закономірностей, що відображають шлях засвоєння семантичного значення слова немовлям, взаємозв'язку в розвитку поведінкових та голосових реакцій.

Методика дослідження. Перші прояви мовленнєвої активності науковці, зазвичай, констатують з моменту появи у дитини перших слів. Ці ранні слова (незрілі за звуковою формою та змістовим наповненням) здебільшого, стають початком наростання та розширення лексики дитини, а також подальшого розвитку її мовленнєвих умінь. З цього часу йде відлік мовленнєвого періоду розвитку малюка, тоді як попередній часто називають домовленнєвим чи дословесним.

Відносна простота датування часу появи даного новоутворення дитячого віку зумовлена простотою встановлення моменту початку мовленнєвого розвитку. Однак, час появи першого дитячого слова сильно відрізняється від дитини до дитини. Здебільшого, раніше 9-ти

місячного віку перші слова мало ймовірні. Такі ранні звукокомплекси, як «та-та-та», «ма-ма-ма», «па-па-па» є елементами лепетних послідовностей. Однак, збігаючись з існуючими формами мовлення оточуючих, вони нерідко приймаються ними за перші слова. Поява перших власне слів спостерігається у здорового малюка до кінця першого року життя (10-12 міс.), або до півтора-двох років.

Характер і особливості ранніх дитячих слів докладно вивчалися лінгвістами, психологами та корекційними педагогами. Проте, яким чином, на підставі чого з'являються перші дитячі слова, залишається невирішеним. У той же час, це питання має першочергове значення. Справа в тому, що поява слова в загальному перебігу психічного розвитку дитини свідчить про надзвичайно важливе надбання її психіки. Вона виявляє здатність (спочатку недосконалу) поєднувати вимовлений звук із іншим, не менш важливим явищем – думкою, розумінням.

Усвідомлення значення цього питання спонукає уважно дослідити період раннього розвитку немовляти. Дослідженням цього складного, часом важкодоступного етапу розвитку дитини, цікавилася значна кількість фахівців різних галузей науки. Предметом досліджень стали різні сторони розвитку психіки. Вивчалися перцептивні можливості дитини (П. Куль); характер звукових вокалізацій, що спонтанно розвиваються у немовляти від народження (Є. Ляксо); поява та розвиток функції невербального спілкування з мамою та іншими людьми (М.Лісіна, М.Томаселло); когнітивні здібності немовляти, розуміння зверненого мовлення (Е.Бейтс, Ж.Піаже, Є.Сергієнко [4, с.65]); поведінкові прояви малюка — «комплекс пожвавлення», спілкування в ранньому віці, інтенційні реакції (М. Лісіна, С. Белова [2, с.99]) та ін. Спираючись на великий експериментальний матеріал, отриманий у багатьох лабораторіях світу при дослідженні нормотипового розвитку дитини, авторитетна дослідниця П. Куль склала схему, що відображає складність та багатство цього процесу, характеристики та час прояву у немовляти різних сторін розвитку (Kuhl) [10, с. 105].

Незважаючи на результативність і чисельність проведених досліджень, залишилося без відповіді питання про шлях поєднання звуку голосу дитини з її психологічними переживаннями, що мають змістову складову. Науковці мало досліджували шляхи розвитку мовленнєвих здібностей маленької дитини та мало звертали уваги на необхідність визначення мотивуючий механізм такого розвитку. Б.Ф.

Скіннер, В. Розенвуд [11, с. 22] Вони вважали, що цей механізм будується на принципі адаптації та навчання. Тобто, набір реактивних та перцептивних засобів, що є у немовляти при народженні, є необхідним багажем, який використовується для адаптації до майбутніх життєвих умов. Голос новонародженої дитини на початку її життя є значним поведінковим сигналом, що грає адаптивну роль. Про важливість його адаптивної ролі опосередковано, але промовисто свідчить те, що новонароджена дитина забезпечена при народженні мінімальним набором адаптивних засобів, необхідних для підтримки її існування, і голос включений у цей набір. Спочатку голос малюка пов'язаний з декількома формами його поведінкової активності: їжею, комфортом, здоров'ям та деякими іншими. Це означає, що з появи здорового немовляти на світ його голосові прояви служать збереженню та адаптації його організму до умов середовища. Таким чином, сукупність існуючих фактів вказує на поведінкову природу проявів голосових реакцій немовляти (аналогічної точки зору дотримуються Д.С. Бережной, О.М. Серков, В.В. Тарасун [7, с. 122]). Однак, перелічені дослідження не дають відповіді на низку питань, що стосуються впливу поведінкових проявів на швидкість появи у дитини слова та як довго зберігається адаптивно-поведінкова роль дитячого голосу та інших реакцій у наступні тижні та місяці життя малюка.

З цієї тези природно виникає ціла низка питань. Чи впливає поведінковий характер дитячих проявів на шлях розвитку, який закінчується появою дитячого мовлення, як і коли змінюється поведінковий контекст дитячого мовлення?

Адекватним такому завданню було визнано застосування систематичного природнього (не лабораторного) аудіо-відеоспостереження за поведінкою немовляти та збирання відповідної бази даних. Отже, основним методом дослідження було спостереження з наступним аналізом його результатів. Воно проводилось на протязі 12 місяців шляхом перегляду п'ятихвилинних відеороликів, що їх записували батьки немовлят щодня чи через день. Аналізувалися данні 6 немовлят (4 дівчаток та 2 хлопчиків) у звичних для них умовах взаємодії з оточуючими. Загалом було проаналізовано більше 1000 записів.

Різноманітність функціональних проявів унеможливорює тривале, протягом року, наскрізне відстеження тієї загальної психофізіологічної здатності, яка лежить в основі конкретних форм поведінкових проявів. Завдання виявлення їх загальних ознак може успішно вирішуватися під

час запровадження кодових знаків, тобто, при використанні загальних позначень для явищ, що відрізняються за формою, але відіграють однакову функціональну роль у поведінці та голосі немовляти, як формі його поведінки. Для маркування елементів поведінки та голосу під час дослідження різних етапів раннього дитинства були розроблені та використані відповідні кодові позначення.

В результаті попереднього перегляду та прослуховування аудіо-відеозаписів було виділено три види функціонально різних голосових проявів немовляти. З урахуванням тих відмінностей, які існують у психоакустиці (плач, передплач, подібні до голосних звуки, відповідно та ін.), вектор розрізнення голосових проявів дитини в нашому аналізі був спрямований на виявлення загальної лінії схожості голосу немовляти з мовленням оточуючих. На підставі цього вектора розрізняли наступні голосові прояви дитини.

Негативістичні голосові реакції - це крик, плач, передплач як вітальні форми, що використовуються дитиною від народження та є найбільш віддалені від лінії розвитку мовленнєвого голосу.

Поряд з явними проявом негативістичних голосових вокалізацій після 1-го місяця життя у немовляти виникають і розвиваються вокалізації позитивної або нейтральної забарвленості, що згодом набувають схожості з голосними звуками, а потім відповідно і іншими звуками. Такі вокалізації кодувалися як *нейтрально-позитивні реакції*.

Найповніші форми голосових проявів немовляти виникають у другій половині першого року життя. У цей час проявляються вокалізації з чергуванням дорослого та дитячого голосів (імітація діалогу), проявляються наслідування інтонації дорослих, різні варіанти звуконаслідування малюком мовлення оточуючих людей: імітація складів, питальні інтонації та ін. Всі ці варіанти відносилися до *складних голосових реакцій*.

За іншими принципами було організовано аналіз поведінки немовляти. Тут підставою для розрізнення та кодування були дії немовляти та спрямованість цих дій на ті чи інші об'єкти. Вдалося виділити чотири види поведінки:

1) *орієнтовно-дослідницька поведінка* пов'язана із пізнанням предметного світу. Початковими його формами є зорове зосередження, прагнення вхопити найближчий об'єкт. Пізніше з'являються маніпулювання предметами, хапання, штовхання, гра з ними, розглядання, використання іграшок за їх призначенням та багато іншого;

2) *комунікативна активність* спрямована на контакт із мамою та іншими оточуючими. Вона може виражатися у різному віці через концентрацію погляду, поворот голови у бік суб'єкта інтересу, емоційне пожвавлення та реагування; проявляється також у візуальному контакті з дорослим, слідуванні за ним у приміщенні, ініціації спілкування з дорослим, участі у спільних «перекличках» та багато іншого.

3) інтенційно-мотиваційні прояви, відображають бажання малюка отримати той чи інший предмет зі свого оточення. Наприклад, малюк тягнеться до іграшки, чіпляється за допоміжні предмети, щоб дістати її; сидячи за спільним столом, хапає зі столу шматок сиру, щоб з'їсти його і т.п.

4) відсутність поведінкових проявів у ситуаціях, де відбувається голосове реагування дитини.

У кожному записаному результаті спостереження ми проводили кодування зареєстрованих елементів – як поведінки так і голоси малюка. Обидва показники аналізувалися стосовно кожної події кожній події. У разі відсутності поведінкових проявів, фіксувався лише характер голосу. Дані аналізу заносилися до спеціального бланку.

Підраховувалося число кожного з трьох видів голосових проявів немовляти та кожної з чотирьох форм його поведінки. Потім обчислювалася кількість спостережень та відзначалися основні віхи у виникненні осмисленого слова у маленької дитини з її народження до року.

Після проведення описаного вище аналізу виникає можливість окремо і в наочній формі описати цікаві для нас якісні особливості, що відбуваються в історії розвитку як голосових, так і пізнавально-поведінкових форм у ранньому віці дитини.

А саме, голос немовляти, цілком негативістичний спочатку, якісно змінюється після першого місяця. До раннього негативного компоненту, який певною мірою зберігається значну частину дитинства, додається з початку 2-го місяця позитивний голос. Виникають та розростаються позитивні вокалізації. На 3-4-му місяці проявляється чутливість до звучання навколишнього мовлення. Виникають звуки, що мають фонетичну схожість із мовою, що звучить навколо: звуки подібні до голосних, окремих приголосних, складів. У кожному виділеному періоді одна форма вокальних проявів змінюється наступною, новою формою.

Орієнтовно, це можуть бути пов'язано з впливом наступних факторів: а) особливостями мовлення оточуючих; б) готовністю перцептивного слухового апарату до диференціювання почутих мовленнєвих звуків; в) спонтанним розвитком артикуляційних можливостей немовляти; г) розвитком імітаційних можливостей щодо звуків мовлення оточуючих.

Ці дані можна інтерпретувати як адаптивну поведінкову функцію.

Зовсім інакше, порівняно з розвитком голосу, проходить розвиток пізнавально-дієвої лінії активності немовляти від 0 до 12 міс. Оскільки поведінка не має свого числового виразу, вона лише змінюється та збагачується за своїм якісним складом. Однак, можна виділити так звані «поведінкові кроки», що свідчать про ментально-когнітивний розвиток дитини. Цими кроками визвані вже перелічені вище акти: а) орієнтовно-пізнавальна поведінка (пошукові рухи очей та ін.), б) комунікативний прояв (комплекс пожвавлення), в) інтенційно-мотиваційні реакції, а також г) включення вербальних сигналів, складний голос, перші слова. Сумарна кількість таких кроків приймалася за сукупний показник розвитку кожного місяця.

На першому місяці життя немовлята, здебільшого, не проявляли себе з поведінкового боку, але найбільш активні в цьому періоді демонстрували негативістичні голосові реакції. З 1-го місяця включаються пізнавально-дієві прояви (у формі пошукових рухів очей). Дещо пізніше приєднується соціальний компонент (контакт з мамою). Далі, у певні моменти відзначаються елементи ускладнення пізнавально-дієвого репертуару. Нові прояви, з'явившись, наростають у частоті, ускладнюються у своїх проявах, але не зникають. Тобто, відбувається не зміна форм реагування, як під час розвитку голоси, а їх послідовне накопичення і розширення. Таким чином, ми констатуємо різні за типом історії розвитку голосової та поведінково-дієвої ліній на першому році життя немовляти. Різниця між ними виявляється у їхніх центральних функціях: голос, здебільшого, за своїми проявами — «сліпий» елемент розвитку; на відміну від цього пізнавально-дієва форма реагування розвивається як система, що пізнає, змінюється, що діє за рахунок сприймання, навчання та адаптації до середовища.

Проаналізуємо зміни у співвідношенні голосових та поведінково-дійових проявів немовляти протягом першого року. На 1-му місяці спостерігається зв'язок вокалізацій негативного типу лише з реакціями

суто вітального характеру. З 2-3-го місяця по 7-й місяць включно виникають і стають частішими вокалізації нейтрально-позитивного типу, нейтральні по відношенню до поведінково-дієвих реакцій. На 8–12-тому місяці з'являються посилення голосових форм складного типу, та їх поєднання з переважно комунікативними, а також орієнтовно-дослідними діями. Значно менш частотними порівняно з другим періодом стають прояви нейтрально-позитивного голосу в орієнтовно-дослідницькій поведінці та спілкуванні, негативного голосу під час інтенційних та мотиваційних формах поведінки. Включення вербальних сигналів з більшою активністю наростає в 7–8–9-й місяців. Результати загалом показують загальну динаміку розвитку поведінкових реакцій, і навіть тенденцію до зближення у проявах голосових і загально поведінкових дієвих актів.

Просте спостереження показує, що з самого раннього дитинства, суб'єктивні психологічні переживання дитини у вигляді емоційної реакції виразно проявляються зовні і відзначаються близькими людьми. Це вже відноситься до «комплексу пожвавлення» (2-3 місяці). Реакція активізації притаманна голосу дитини, генетично пов'язана з суб'єктивними переживаннями - емоціями. Відстежуючи цей зв'язок між голосом і емоціями дитини, на перший план виходить психологічна складова, як дуже ранній прояв, можливо, вроджений, та є провідно властивістю мовленнєвої активності дитини.

Що стосується поведінково-дієвих форм реагування немовляти, то, як показують матеріали попередніх розділів, вони формуються у немовля під впливом життєвих обставин у ролі інструменту пізнання та пристосування дитини до мінливих умов існування. Ця роль поведінково-дійових форм реагування дає підстави простежити їх зв'язок із виникненням зародкових форм свідомості. Розглянемо, наприклад, ситуацію розвитку початкових реакцій пізнавального характеру – хапання предмета. Малюк тягнеться до цікавого для нього об'єкту, намагається схопити його, але не може правильно оцінити відстань до нього та не досягає мети. У дитини виникає незадоволення. Після невдалих спроб може заплакати. Шляхом кількох проб виникає пристосування. У разі успішних дій – малюк задоволений. Неприємний суб'єктивний стан змінюється більш сприятливим, позитивним. Зміна суб'єктивного стану набуває тим самим здатність відображати логіку зовнішнього перебігу подій.

У цьому прикладі бачимо, що суб'єктивна сторона реагування немовля відповідає об'єктивному ходу подій, його логіці. У реакціях немовляти можна бачити джерело відображення суб'єктом причинно-наслідкових відносин за допомогою психологічних проявів організму.

Відповідно до сказаного численні літературні дані дійсно показують наростаюче збагачення ментально-когнітивної сфери немовляти, починаючи з перших днів його життя. Тим самим, відповідно до нашої логіки, відбувається розростання смислової лінії в його суб'єктивних переживаннях. Ця лінія проходить різні стадії становлення. Малюк «відкриває смисли» та нарощує інтерес до своєї діяльності при розгляданні зовнішніх об'єктів, маніпуляціях з іграшками, а згодом і у взаєминах з мамою. Немовля довго займається «пізнанням світу», коли смикає іграшки: крутить їх, пробує на смак, смочке та кидає. Маніпулюючи ними він досліджує їх можливості. У схоплюванні, обсмоктуванні, киданні, штовханні іграшок і предметів дитина досліджує прояви фізичних законів нашого існування. Це можна бачити вже у віці 2-2,5 міс., коли малюк формує уявлення про найпростіші закони руху об'єктів та їх взаємодії, що показано в циклі класичних експериментів (Байаржон, 2000; Сміт, 2000; та ін) [11, с. 17]. Різноманітні форми ігор дитини з дорослими мають ту саму спрямованість, лише ці ігри служать пізнанню форм та способів поведінки з людьми. Коло переживань, пов'язаних із зовнішніми подіями, розширюється від одного етапу розвитку дитини до іншого. До них все частіше включаються люди з оточення малюка. До 8-9 міс. Дитина, що ще не використовує активного мовлення здатна усвідомлювати свої можливості та звертається за допомогою до дорослого.

Проаналізуємо ранній розвиток узагальнених уявлень: до 3-4 місяців виникає узагальнене поняття кішок, птахів, коней; до 7-8 міс. дитина розрізняє предмети, враховує сталість їх розмірів; в 9 міс. може відрізнити птаха від літака. Згідно з отриманими даними, у 3-4 міс. малюк може розуміти слово, що означає людину. У відповідь на запитання "Де бабуся?" переводить погляд на бабуся, що стоїть осторонь. На словесне прохання діти з 5 міс. відтворюють прості дії передачі предмета дорослому.

Істотно, що крім безпосередніх вражень, малюк рано починає реагувати на окремі слова, а потім, за об'єктивними свідченнями, розуміти цілі фрази. Якщо за 3-5 міс. він адекватно реагує на слово

"бабуся", то в 8-9 міс. на пропозицію піти подивитися, де знаходиться кошени, встає, самостійно йде до сусідньої кімнати, де знаходиться привабливий його об'єкт. Розуміння мовлення оточуючих починається з окремих слів, а до однорічного віку досягає певною мірою розвинених мовленнєвих форм.

Загалом ми бачимо, що в 9-11 міс. пізнавально-дієва лінія фактично добре підготовлена до того, щоб створити достатній для дитячого віку семантичний зміст майбутнього дитячого слова. Не відстає і голосова лінія, яка до моменту, що розглядається, накопичила початкові можливості вимовляння елементів, що наближаються до звучання носіїв мови, і має вроджену тенденцію приєднуватися до поточних дій дитини. Це свідчить про те, що дитина готова до користування першими словами.

Висновок. Складність і значущість проблеми вживання слова передбачає поєднання в пізнавальній системі дитини двох різних проявів семантичної складової – розширеного за звучанням слова та смислового змісту. Таким чином, поява осмисленого слова в онтогенезі є перехідним станом від психологічного до фізіологічного прояву в одних випадках та від фізіологічного прояву до психологічного стану в інших ситуаціях.

У дослідженні висвітлені проблеми опанування немовлям використання осмисленого слова за рахунок аналізу поведінкових та голосових реакцій, що були занотовані на аудіо- та відеозаписи. Методика дозволила виявити історію розвитку основних ліній поведінково-функціональних проявів шести немовлят віку від 0 до 12 місяців. В результаті проведеної роботи описана цілісна структура функціональних проявів немовлят раннього віку, пов'язана з їх домовленнєвим розвитком. Показано, що поведінкові акти утворюють систему, що включає голосову та пізнавально-дійову підсистеми. Обидві названі лінії розвитку знаходяться між собою у безпосередній взаємодії, що змінюється з кожним місяцем життя дитини. Крім названих, працюють деякі інші підсистеми, менш релевантні в нашому контексті, які не розглядаються докладно.

Отримані дані свідчать, що необхідно пов'язувати ранні витoki дитячого мовлення з формуванням всієї зазначеної системи, розвиток якої починається від народження немовляти. Момент появи першого слова постає як результат певного шляху, пройденого у розвитку різних ліній дитячого поведінки, які підводять до акту злиття елементів цих ліній. Некоректно вести відлік появи мовлення лише від появи

перших дитячих слів. Динаміка формування всієї різнопланової до мовленнєвої системи, можливо, зможе у майбутньому стати передумовою успішності мовленнєвого розвитку. Це питання потребує подальшого спеціального вивчення.

Бібліографія

1. Байаржон Р. Представления младенцев о скрытых объектах // Иностранная психология. 2000. №12. С.13-35.
2. Белова С.С. Интенциональные явления на раннем этапе развития речи // Язык. Сознание. Культура. Сб. статей / Под ред. Н.В. Уфимцевой, Т.Н. Ушаковой. М.: Калуга: Эйдос. 2005. С.99-109.
3. Манько Н.В. Діагностика та корекція мовленнєвого розвитку дітей раннього віку. Дис. канд. пед. наук: 13.00.03 / Ін-т спец. педагогіки АПН України. К., 2007. 420 с.
4. Піаже Ж. Психогенез знань и їх семантичне значення // Семиотика / За ред. Ю.С. Степанова. К.: МАРІСОЛЬ, 2012. С.90-102.
5. Сергиенко Е.А. Когнитивное развитие довербального ребенка // Разумное поведение и язык. Вып. 1. – М.: Языки юславянской культуры. 2008. С.337–367.
6. Ушакова Т.Н., Белова С.С. Истоки осмысленности ранней детской речи // Вопросы психологии. 2012. №2. С.45-55.
7. Тарасун, В. В. Морфофункціональна готовність дітей з особливостями у розвитку до шкільного навчання : діагностика і формування : монографія / В. В. Тарасун ; М-во освіти і науки України, Ін-т спец. педагогіки АПН України. – Київ : Вид-во Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 2008. – 294 с.
7. Цейтлин С.Н. Язык и ребенок: Лингвистика детской речи. Учебное пособие. М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. 240 с.
8. Di Giorgio E., Turati C., Altoè G., Simion F. face detection in complex visual displays: an eye-tracking study with 3- and 6-month-old infant sand adults // Journal of experimental child psychology. 2012. №113. 66-77.
9. Einspieler C., Sigafoos J., Bartl-Pokorny K. D., Landa R., Marschik P. B., Bölte S. (2014). Highlighting the first 5 months of life: general movements in infants later diagnosed with autism spectrum disorder or Rett syndrome // Research in autism Spectrum Disorders. №8(3). 286-291.
10. Kuhl P.K. early language acquisition: Phonetic and word learning, neural substrates, and a theoretical model / In B. Moore, 1, Tyler & W. Marslen-wilson (eds/), the Perception of Speech: from Sound to Meaning. oxford, uK: oxford university Press. 2009. Pp.103-131.
11. Lobo M.A., Galloway J.C. The onset of free crawling significantly impacts how infants explore both objects and their bodies // Infant Behav. and Devel. 2013. №36. 14-24.
12. Nakayama H. Emergence of amae crying in early infancy as a possible social

communication tool between infants and mothers // *Infant Behavior & Development*. 2015. №40. 122-130.

References

1. Baiarzhon R. Predstavleniya mladentsev o skrytykh ob'ektakh // *Ynostrannaia psykholohyia*. 2000. № 12. S.13-35.
2. Belova S.S. Yntentsyonalnye yavleniya na rannem etape razvytyia rechy // *Yazyk. Soznanye. Kultura. Sb. statei / Pod red. N.V. Ufymtsevoi, T.N. Ushakovoi*. M.; Kaluha: Эidos. 2005. S.99-109.
3. Manko N.V. Diagnostyka ta korektsiia movlennievoho rozvytku ditei rannoho viku. Dys. kand. ped. nauk: 13.00.03 / In-t spets. pedahohiky APN Ukrainy. K., 2007. 420 s.
4. Piazhe Zh. Psykhohenez znan y yikh semantychne znachennia// *Semyotyka / Za red. Yu.S. Stepanova*. K.: MARISOL, 2012. S.90-102.
5. Serhyenko E.A. Kohnytyvnoe razvytye doverbalnogo rebenka//*Razumnoepo- vedenye y yazyk. Выр. 1*. M.: Yazyky slavianskoi kultury. 2008. S.337-367.
6. Ushakova T.N., Belova S.S. Ystoky <http://aqce.com.ua/> Actual problems of the correctional education 230 osmyslennosti rannei detskoï rechy//*V oprosы psykholohyy*. 2012. №2. 45-55.
7. Tseitlyn S.N. Yazyk y rebenok: Lynhvystyka detskoï rechy.Uchebnoe posobyе. M.: Humanyt. yzd. tsentr VLADOS, 2000. 240 s.
8. Di Giorgio E., Turati C., Altoè G., Simion F. face detection in complex visual displays: an eye-tracking study with 3- and 6-month-old infant sand adults // *Journal of experimental child psychology*. 2012. 113. 66-77.
9. Einspieler C., Sigafoos, J., Bartl-Pokorny K. D., Landa R., Marschik P. B., Bölte S. (2014). Highlighting the first 5 months of life: general movements in infants later diagnosed with autism spectrum disorder or Rett syndrome // *Research in Autism Spectrum Disorders*. 8(3). 286- 291.
10. Kuhl P.K. early language acquisition: Phonetic and word learning, neural substrates, and a theoretical model//In B. Moore, J. Tyler & W. Marslen-wilson (eds.), *The Perception of Speech: from Sound to Meaning*. Oxford, UK: Oxford University Press. 2009. pp103-131.
11. Lobo M.A., Galloway J.C. The onset of free crawling significantly impacts how infants explore both objects and their bodies // *Infant Behavior and Development*. 2013. 36. 1. 14–24.
12. Nakayama H. Emergence of amae crying in early infancy as a possible social communication tool between infants and mothers // *Infant Behavior & Development*. 2015. 40. 122-130.

Received 18.09.2021

Accepted 18.10.2021

УДК: 159.922.76 – 056.34: 376.015. 31:331

DOI 10.32626/2413-2578.2021-18.164-176